

E. NEKRAŠAS

INDUKCIONIZMO ALTERNATYVOS BEIEŠKANT¹

(K. Poperio mokslo filosofija)

II

Pirmoje straipsnio dalyje minėjome, kad K. Popperis siekia pašalinti iš mokslo filosofijos visas psichologinio pobūdžio idėjas. Šią jo nuostatą nesunku paaiškinti — indukcionizmo kritika suponuoja kritiką psichologizmo, teigiančio, kad filosofijos pagrindas yra psichologija. Iš tikro: indukcionizmo požiūriu, mokslo žinių pagrindas yra stebėjimo ir eksperimento duomenys. Šie duomenys yra visiškai patikimi, tikri, nes jie yra tiesioginio pažinimo akto rezultatas, subjekto potyrių išraiška. Indukcionizmas noromis ar nenoromis įtraukia psichologines esybes — subjekto potyrius — į filosofinės analizės sferą. Todėl, ieškodamas alternatyvos indukcionizmui, K. Popperis ieško alternatyvos ir psichologizmui.

Iš radikalaus antipsichologizmo pozicijų K. Popperis kritikuoja tradicinę pažinimo teoriją, kuri, jo nuomone, beveik visa buvo subjektyvistinė, psichologinė. „Tradicinė epistemologija studijavo žinias ir mąstymą subjektyvia prasme — prasme, kuria paprastai vartojami žodžiai „aš žinau“ arba „aš mąstau“. Aš tvirtinu, kad tai klaidino epistemologus: turėdami tikslą tyrinėti mokslines žinias, iš esmės jie tyrinėjo kažką, kas neturi jokio ryšio su mokslinėmis žiniomis. *Mokslinės žinios* tiesiog nėra žinios ta prasme, kuria paprastai vartojami žodžiai „aš žinau“².

Pasak K. Poperio, sąvoka „žinios“ turi dvi prasmes: 1) žinios *subjektyvia prasme*, suprantamos kaip sąmonės būseną arba kaip polinkis atitinkamai elgtis; 2) žinios *objektyvia prasme*, t. y. teorijos, argumentai, problemos, žinios, nagrinėjamos, abstrahuojantis nuo bet kokio pažinimo subjekto. Objektyvios žinios, visų pirma jų raidos procesas, ir yra K. Poperio tyrinėjimo objektas.

Objektyvias žinias K. Popperis traktuoja kaip atskirą pasaulį. Santykinai savarankiškų pasaulių, pasak K. Poperio, yra keletas. Pirmasis iš jų (numeracija nevaidina jokio vaidmens) — tai fizinių objektų ar fizinių būsenų pasaulis, antrasis — sąmonės, mąstymo būsenų, žinių subjektyvia prasme pasaulis, trečiasis — objektyvių minties turinių, visų

¹ Pirmoji šio straipsnio dalis paskelbta „Problemose“, 1977, 1(19).

² Popper K. R. *Objective Knowledge*. Oxford, 1972, p. 108.

pirma mokslinių minčių ir meno kūrinų turinių, žinių objektyvia prasme pasaulis. Pasaulių, priskiriant kiekvienam iš jų tik tam tikros rūšies objektus, pasak K. Poperio, galima išskirti ir daugiau³, bet pirmenybę jis teikia būtent trijų pasaulių koncepcijai.

Aptaikime iš pradžių pirmojo pasaulio statuso klausimą. Aiškindamas jį, K. Popperis pabrėžia savo ištikimybę gnoseologiniam realizmui: į fizinį pasaulį jis žiūri kaip į realų ir objektyvų. K. Popperio pozicija šiuo klausimu labai skiriasi nuo loginių empiristų pozicijos. Pastarieji, remdamiesi verifikacionistiniu prasmės kriterijumi, teigia, kad klausimas apie fizinio pasaulio statusą yra visiškai beprasmiškas. Tuo tarpu K. Popperis, pripažindamas, jog klausimas apie mūsų pasaulio realumą nėra empirinis, teigia, kad šis klausimas yra prasmingas. Požiūrio, kad pasaulis nėra mūsų sapnas, K. Popperio nuomone, neįmanoma nei įrodyti (įrodomos tik logikos ir matematikos tiesos), nei paneigti (paneigiami empirinio mokslo teiginiai bei teorijos). Tačiau galima pateikti *argumentų* tokio požiūrio naudai, ir šie argumentai yra stipresni, negu argumentai, nukreipti prieš realizmą. Realizmo naudai, pasak K. Popperio, kalba štai kas: 1) realizmas yra sveiko proto požiūrio į pasaulį dalis; 2) moksle siekiama aprašyti ir paaiškinti *tikrovę*, pasaulio realumas yra mokslo prielaida; 3) mūsų kalba yra aprašomoji, o „nedviprasmiškas aprašymas visada yra realistinis“; 4) idealizmas (subjektyvusis) implikuoja solipsizmą⁴.

Ar šie K. Popperio teiginiai liudija, kad jis yra materialistas? Ne, tokia išvada būtų nepagrįsta. Fizinio pasaulio realumo pripažinimas dar nereiškia materialistinės pasaulio sampratos. K. Popperio realizmo nesuderinamumą su materializmu rodo jau tai, kad materializmas reiškia *monistinį* požiūrį į pasaulį, o K. Popperio realizmas turi pliuralistinį pobūdį: visi trys pasauliai laikomi iš esmės lygiaverčiais ir autonomiškais.

Ypač daug dėmesio K. Popperis skiria trečiojo pasaulio autonomiškumo klausimui. „Mano „trečiojo pasaulio“ esybės,—sako jis,—yra visų pirma *teorinės* sistemos, bet ne mažesnę reikšmę turi ir *problemos* bei *probleminės situacijos*. Aš tvirtinu, kad svarbiausios šio pasaulio esybės yra *kritiniai argumentai* ir tai, kas pagal analogiją su fizine ar sąmonės būseną gali būti pavadinta *diskusijos* arba kritinio įrodymo būsenomis: tarp svarbiausių esybių reikia, žinoma, paminėti knygų, žurnalo ir bibliotekų turinius“⁵. Kartu K. Popperis pabrėžia, kad trečiojo pasaulio esybės neturi būti suprantamos tik kaip sąmonės būsenų lingvistinės išraiškos ar kaip komunikacijos priemonės; tos esybės egzistuoja iš esmės nepriklausomai nuo antrojo pasaulio. Šis momentas yra labai svarbus, siekiant suprasti K. Popperį teisingai — trečiasis pasaulis yra *objektyvizuotų* teorijų, problemų, argumentų ir t. t. pasaulis. Objektyvizuotų trečiojo pasaulio idėjų statusas skiriasi nuo idėjų, kylančių mūsų

³ Ten pat, p. 37.

⁴ Ten pat, p. 40—41.

⁵ Ten pat, p. 107.

tytojo galvoje, statuso. Trečiojo pasaulio esybės yra ne psichologiniai, o loginiai objektai.

K. Poperis, žinoma, pripažįsta, kad teorijas kuria, kritinius argumentus formuluoja ir nagrinėja žmonės. Tačiau, pasak jo, reikia griežtai skirti problemas, susijusias su asmeniniu indėliu į mokslo žinių gausinimą, nuo problemų, susijusių su to proceso produktų savybėmis, visų pirma teorijų ir argumentų struktūra. Reikšmingesnėmis jis laiko pastarąsias problemas.

Kartą suformuluotos, teorijos, argumentai ir problemos pradeda, K. Poperio žodžiais tariant, gyventi savo gyvenimą. Jų likimas nepriklauso nuo jų kūrėjų valios. Mokslinės idėjos gali turėti įtakos mokslo raidai, praėjus daugeliui metų po jų kūrėjo mirties. Nors idėjos yra tam tikrų psichinių procesų, vykstančių antrajame pasaulyje, rezultatas, jos, inspiruodamos mąstytojus, daro tokį stiprų poveikį jų psichikai, kad, pasak K. Poperio, netgi apie mokslinio tyrinėjimo psichologiją mes galime sužinoti daugiau, nagrinėdami teorijas ir argumentus, pateikiamus jų naudai arba nenaudai, negu taikydami tiesioginius psichologinius ar sociologinius metodus⁶. Tuo tarpu pati mokslinio tyrinėjimo psichologija, pasak K. Poperio, neturi jokios reikšmės gnoseologijai ar metodologijai. Todėl, analizuodamas trečiąjį pasaulį, jis visiškai atsiriboja nuo žmonių psichinės veiklos, o kartu ir nuo materialių veiksnių, darančių jai įtaką, tyrimo.

K. Poperio trečiojo pasaulio koncepcija kai kuo primena marksistinę visuomenės sąmonės koncepciją. Tačiau jų panašumas paviršutiniškas. Marksistiniu požiūriu, visuomenės sąmonės bei įvairių jos formų, taip pat mokslo tyrimas negali būti visiškai atribotas nuo žmonių materialaus gyvenimo sąlygų bei tų sąlygų formuojamų žmonių poreikių ir interesų tyrimo. Visuomenės sąmonės izoliacija nuo realaus istorinio proceso su visomis daiktinėmis ir psichologinėmis jo apraiškomis veda tiesiu keliu į objektyvųjį idealizmą. Tai iš esmės supranta ir pats K. Poperis, pareiškęs Trečiajame tarptautiniame logikos, metodologijos ir mokslo filosofijos kongrese (Amsterdamas, 1967): „Aš galėčiau mesti iššūkį tiems, kurie girdėjo apie mano neigiamą požiūrį į Platoną ir Hegelį, pavadindamas savo pranešimą „Platoniškojo pasaulio teorija“, arba „Objektyviosios dvasios teorija“⁷. Tiesa, K. Poperis bando balansuoti ant objektyviojo idealizmo prarajos krašto, prarajos, ū kurią jis, kaip respektabilus pozityvistinės mokslo logikos tradicijų tęsėjas, bijo įkristi. Tačiau jeigu jam ir pavyksta išlaikyti tariamą pusiausvyrą, tai tik dėl to, kad jis paprasčiausiai vengia dėti taškus virš *i* ir formuluoti savo pažiūras į trečiąjį pasaulį aiškiau ir nuosekliau.

Trečiasis K. Poperio pasaulis — tai pasaulis žinių be pažinimo subjekto. Pastarasis atsiduria už šio pasaulio ribų. Todėl trečiojo pasaulio objektai yra „objektai savyje“. Trečiajam pasauliui priklauso visos ka-

⁶ Ten pat, p. 114.

⁷ Ten pat, p. 106.

da nors parašytos knygos (tiksliau, jų turiniai), nesvarbu — skaitė jas kas nors be autorių ar ne. Dar daugiau, pasak K. Poperio, knygų, priklausančių trečiajam pasauliui, autoriai gali būti ir ne žmonės — jas, pavyzdžiui, logaritmų lenteles, gali sudaryti kompiuteriai. Svarbu tėra tai, kad knygą ar kokią kitą tekstą būtų galima iš principo suprasti, dešifruoti, o tai, ar kas nors jau yra tekstą perskaitęs, K. Poperiui neturi jokios reikšmės. Visą šią „knygų savyje“, „problemų savyje“ ir pan. konstrukciją vainikuoja potencialios teorijos, argumento, problemos sąvoka: „Nors trečiasis pasaulis yra žmogaus produktas, egzistuoja daugybė teorijų savyje, argumentų savyje, probleminių situacijų savyje, kurios niekad nebuvo sukurtos ar suprastos ir kurių žmogus gali niekad nesukurti ir nesuprasti“⁸. Šios potencialios teorijos ir argumentai K. Poperiui yra vienoje gretoje su realiomis mokslinėmis teorijomis ir argumentais. Tokia pozicija nieko kito, išskyrus mokslinio pažinimo proceso mistifikaciją, negali duoti.

Trečiojo pasaulio koncepcija remiasi tezėmis: 1) „atradimo ir pagrindimo problemos yra visiškai skirtingos“; 2) „pagrindimo problema, skirtingai nuo atradimo problemos, yra ne psichologinė, o grynai loginė“. Šias tezes formulavo ir loginiai empiristai. Kyla klausimas, kodėl K. Poperio trečiojo pasaulio analogo nerandame loginių empiristų raštuose?

Mat, loginiai empiristai, tęsdami empiriokriticizmo tradiciją, menkino skirtumus tarp fizinių ir psichinių objektų, tarp mokslo teorijų objektyvaus turinio ir subjektyvių sąmonės būsenų. Mokslo teorijų, problemų, argumentų ir pan. turinio visiška objektyvizacija būtų nesuderinama su subjektyvistine loginio empirizmo orientacija. Loginiai empiristai pradeda žinių analizę nuo „aš žinau“. Todėl visiškai atsiriboti nuo psichologizmo, nepaisant logicistinių deklaracijų, jie taip ir nesugebėjo. Tiesa, loginiame empirizme kai kurias trečiojo pasaulio funkcijas atlieka tobula mokslo kalba — mokslo žinių loginės rekonstrukcijos instrumentas. Tobula mokslo kalba buvo kuriama, remiantis techniniu logikos aparatu. Tačiau ji nebuvo grynai loginė. Principinę reikšmę loginiai empiristai teikė *tos kalbos* empirinių terminų klasės išskyrimui, o apie tai, kokie terminai yra empiriniai, buvo sprendžiama, remiantis *stebėtojo* sugebėjimu priskirti vienus ar kitus predikatus stebimiems objektams, kitaip tariant, remiantis *stebėtojo* sugebėjimu fiksuoti *empirinius* faktus. Negalėdami išsiversti be stebėtojo, loginiai empiristai, aišku, negalėjo sukurti pažinimo teorijos be pažinimo subjekto.

Trečiojo pasaulio koncepciją K. Poperis plačiau išdėstė tik „Objektyviose žiniose“. Tiesa, kai kurių šios koncepcijos elementų galima rasti „Tyrimo logikoje“, kurioje K. Poperis jau kalba apie mokslinį objektyvumą ir priešpastato jį subjektyviam įsitikinimui⁹. Tačiau „Tyrimo logikoje“ stengiamasi neišvengti už loginės ir metodologinės pažinimo proceso

⁸ Ten pat, p. 116.

⁹ Žr. Popper K. R. The Logic of Scientific Discovery. New York, 1961, p. 44—48.

analizės ribų, ir mokslo teiginių objektyvumas aiškinamas ne iš „metafizinės“ trečiojo pasaulio koncepcijos pozicijų, o remiantis tuo, kad tokius teiginius galima intersubjektyviai patikrinti. Kai K. Poperis rašė „Tyrimo logiką“, jis buvo veikiamas loginių empiristų, ir jo požiūris į „metafiziką“ atrodo kiek skeptiškas. (Knygoje nieko nekalbama, pavyzdžiui, apie filosofijos įtaką mokslui, nors 1958 m. K. Poperiui jau atrodė būtina panagrinėti šį klausimą naujoje knygos pratarinėje.)

„Objektyviose žiniuose“ K. Poperis plačiai dėsto ir savo naują požiūrį į tiesos sąvoką, kurią „Tyrimo logikoje“ laikė metodologinei mokslo analizei nereikalinga — tiesos teoriją turėjo pakeisti samprotavimai apie loginio išvedimo santykius. „Vėlyvojo“ K. Poperio požiūris į tiesos problemą pasikeitimui didelės įtakos turėjo A. Tarskio semantinė tiesos teorija. (Sąlygine riba tarp „ankstyvojo“ K. Poperio — skeptiškai žiūrinčio į metafiziką logiko ir metodologo — ir „vėlyvojo“ — filosofo, kurio koncepcijos yra artimos objektyviojo idealizmo gnoseologijai, — galima laikyti penktojo dešimtmečio pabaigą ir šeštojo pradžią.)

„Objektyviose žiniuose“ K. Poperis pareiškia esąs tiesos korespondencijos teorijos šalininkas. Požiūris, kad mūsų žinios yra teisingos, jei jos atitinka faktinę dalykų padėtį, yra natūralus sveiko proto požiūris, o „mokslas, filosofija, racionalus mąstymas turi prasidėti nuo sveiko proto“¹⁰. Tačiau filosofijoje, kaip mano K. Poperis, iki A. Tarskio šio požiūrio tiksliau suformuluoti niekam nepavyko. M. Šliko pateikta atitikimo sąvokos eksplikacija esanti „nepagrįsta“, o L. Vitgenšteino koncepcija, kad teiginiai yra faktų vaizdai ir kad teiginių struktūra sutampa su faktų struktūra, — „dar blogesnė“.

Pagrindinė A. Tarskio idėja labai paprasta. Jeigu norime kalbėti apie teiginių teisingumą, mums reikalinga metakalba. Ja mes galime konstatuoti faktus, apie kuriuos byloja nagrinėjami teiginiai (kalbos-objekto teiginiai), be to, galime kalbėti apie nagrinėjamus teiginius, vartodami jų vardus. Tokia metakalba, turtingesne už kalbą-objektą, galime išreikšti įvairias kalbos-objekto sintaksines charakteristikas. Skirdami kalbą-objektą ir metakalbą, pasak K. Poperio, mes galime logikos požiūriu korektiškai, nepatekdami į antinomijas, kalbėti apie teiginių atitikimą faktams, t. y. apie teiginių teisingumą (tiesos korespondencijos teorijos prasme).

A. Tarskio darbus tiesos teorijos srityje K. Poperis laiko dideliu filosofijos laimėjimu. Reabilituodami tiesos korespondencijos teoriją, šie darbai, K. Poperio nuomone, remia „metafizinį realizmą“, nes „tiesos korespondencijos teorija yra realistinė teorija, t. y. ji realistiškai skiria teoriją ir faktus, kuriuos teorija aprašo <...> Ji leidžia mums kalbėti apie skirtingą nuo teorijos realybę. Tai yra realistui svarbiausia“¹¹.

¹⁰ Popper K. R. Objective Knowledge, p. 33.

¹¹ Ten pat, p. 317.

Ar toks A. Tarskio tiesos koncepcijos ir „metafizinio realizmo“ ryšio aiškinimas yra pagrįstas? Į šį klausimą reikia atsakyti neigiamai. Šantykį, kuris A. Tarskiui yra santykis tarp dviejų metakalbos lygmenų, K. Poperis paverčia santykiu tarp kalbos-objekto ir faktų. Iš A. Tarskio tiesos koncepcijos matyti tik tai, kad, teigdami (neigdami) „p“, mes visada turime kartu teigti (neigti), kad „teiginys „p“ yra teisingas“, o šitai ginčo tarp įvairių tiesos teorijų šalininkų neužbaigia¹².

K. Poperis apeliuoja į A. Tarskį, siekdamas sutvirtinti savo gnoseologijos pozicijas, gnoseologijos, kurioje tiesos problemai teikiama principinė reikšmė. Tiesos problemos akcentavimu K. Poperis skiriasi nuo vadinamosios istorinės mokslo filosofijos mokyklos atstovų — T. Kuno, P. Fojerabendo, S. Tulmino, N. Hensono, kurie apskritai neigia, jog galima prasmingai kalbėti apie mokslo teorijų teisingumą ir klaidingumą. Istorinės mokyklos teoretikai motyvuoja savo požiūrį tuo, kad mokslo faktų priklausomybė nuo teorijų (mokslo faktai yra teoriškai interpretuoti stebėjimo duomenys) užkerta kelią klausimui, ar teorijos atitinka objektyvius, nuo jų nepriklausančius faktus, ar ne.

K. Poperis su šiuo abejotinu argumentu nesutinka. Jis pagrįstai nurodo, kad faktų priklausomybė nuo teorijų yra santykinė. Nors faktai yra ne bešališko stebėjimo rezultatai, o teorijos taikymo pasekmė, bet tai nereiškia, kad eksperimentatoriaus atsakymai į teoretiko klausimus būtinai yra teigiami. Mūsų teorijos gali būti falsifikuotos, t. y. parodytos esančios klaidingos (tiesa, teorijos falsifikacija priklauso nuo metodologinių sprendimų apie bazinių teiginių priėmimą). Jei teorija gali būti klaidinga, vadinasi, ji gali būti ir teisinga. Kadangi mokslo raidoje klaidingos teorijos pamažu atmetamos, tai galima tikėtis, kad mūsų žinios apie pasaulį darosi teisingesnės. „Mes turime rimtą pagrindą manyti, kad dauguma mūsų teorijų, taip pat ir mūsų geriausios teorijos, yra, griežtai kalbant, klaidingos, kadangi jos pernelyg supaprastina ir idealizuoja faktus. Tačiau klaidingi spėjimai vis dėlto gali būti daugiau ar mažiau artimi tiesai“¹³. Taip mes prieiname „*artimumo tiesai*“ (verisimilitude) idėją.

Teorijos išvadas (jų klasė vadinama loginiu teorijos turiniu) K. Poperis dalija į dvi dalis: į teisingų išvadų klasę ir į klaidingų išvadų klasę. Pirmoji klasė vadinama teorijos *teisingumo turiniu* (truth content), o antroji — *klaidingumo turiniu* (falsity content). Kuo teorijos teisingumo turinys didesnis, o klaidingumo turinys mažesnis, tuo ji artimesnė tiesai.

„Spėjimuose ir paneigimuose“ K. Poperis bandė kurti kiekybinę teoriją, kurioje artimumo tiesai sąvoka būtų apibūdinama tikimybės terminais. Bet vėliau nuo tokių bandymų jis atsisakė ir artimumo tiesai sąvoką ėmė traktuoti kaip kokybinę arba lyginamąją. „Trumpai tariant,—

¹² Plg. *Kaesar F. Ein Dogma des kritischen Rationalismus.— „Dialectica“, 1974, vol. 28, fasc. 1—2, p. 25.*

¹³ *Popper K. R. Objective Knowledge, p. 318.*

rašo K. Popperis,— mes sakome, kad teorija T_2 yra artimesnė tiesai ar panašesnė į tiesą, negu teorija T_1 , jei ir tik jei iš T_2 išplaukia daugiau teisingų ir ne daugiau klaidingų teiginių, negu iš T_1 , arba bent jau tiek pat teisingų teiginių, bet mažiau klaidingų“¹⁴.

Remdamasis artimumo tiesai samprata, K. Popperis bando logiškai pagrįsti savo antiindukcionistinę mokslo metodo koncepciją, teigdamas, kad logiškai stipresnė, didesnę turinį turinti teorija visada bus labiau artima tiesai, jei tik jos klaidingumo turinys nėra taip pat didesnis.

„Šis tvirtinimas,— tęsia K. Popperis,— sudaro mokslo metodo loginį pagrindą — drąsių hipotezių ir bandymų jas paneigti metodo pagrindą. Teorija yra tuo drąsesnė, kuo didesnis jos turinys. Ji yra ir rizikingesnė: labiau tikėtina tarti, kad ji yra klaidinga. Mes bandome rasti silpnas jos vietas, paneigti ją. Jei mums nepavyksta jos paneigti arba jei mūsų rasti jos paneigimai yra tuo pat metu silpnesnės teorijos, buvusios jos pirmtake, paneigimai, tai turime pagrindą tarti, kad stipresnės (drąsesnės) teorijos klaidingumo turinys nėra didesnis, negu jos silpnesnės pirmtakės. Todėl galime spėti, kad naujos teorijos artimumas tiesai yra didesnis, negu senosios teorijos“¹⁵.

Daug reikšmės skirdamas tiesos sąvokai, K. Popperis aiškina, kad ši sąvoka atlieka reguliatyvinės idėjos vaidmenį. Mes ieškome tiesos (K. Popperis ryžtingai atmeta kai kada jam priskiriamą požiūrį, kad tiesa yra tik iliuzija). Bet mes niekada, pasak K. Popperio, nežinome, ar mūsų teorijos yra teisingos, ir netgi jų klaidingumu negalime būti *visiškai* tikri, nors kai kada, remdamiesi rimtais argumentais, pripažįstame tam tikras teorijas esant klaidingas.

Loginiai empiristai, iš pradžių verifikacijos principą traktavę ne tik kaip prasmės, bet ir kaip tiesos kriterijų, vėliau priėjo panašią išvadą, kaip ir K. Popperis: mes niekada negalime būti tikri, kad mūsų sintetinės (empirinės) žinios yra teisingos. Mes tegalime padaryti štai ką: nustatyti mokslo teiginių patvirtinimo empiriniais duomenimis laipsnius ir, remdamiesi jais, įvertinti konkuruojančias teorijas, pasirinkti vieną iš jų.

K. Popperį nuo loginių empiristų lyderio R. Karnapo skiria tai, kad, R. Karnapo nuomone, mokslo teiginio patvirtinimo empiriniais duomenimis reikšmė gali būti nustatyta visiškai *tiksliai*, o gerai patvirtinti teiginiai yra *patikimi*. Pasak K. Popperio, teorijos artimumas tiesai gali būti įvertinamas tik *hipoletiškai*, o pati teorija, nors ir labai gerai būtų empiriškai pagrįsta ir artima tiesai, niekada negali būti laikoma patikima. Ji visada išlieka hipoteze, ir mes kiekvienu momentu turime būti pasiruošę ją atmesti.

K. Popperis tikina, kad mokslo teorijų artimumas tiesai mokslo raidos procese didėja. Pavyzdžiui, A. Einšteino teorija yra artimesnė tiesai, negu I. Niutono teorija. Tačiau ir šį teiginį, aiškina K. Popperis, ga-

¹⁴ Ten pat, p. 52.

¹⁵ Ten pat, p. 53.

lima priimti tik kaip hipotezę, kurios iki šiol niekam nepavyko paneigti.

Taigi K. Poperis yra visa apimančio hipotetizmo šalininkas. Tiek mokslo teorijos, tiek jų metodologiniai ar gnoseologiniai įvertinimai jam tėra hipotezės. Atmesdamas indukcionistinį požiūrį, kad gerai patikrinta ir patvirtinta hipotezė tikriausiai pasitvirtins ir kitą kartą, K. Poperis neigia bet kokią indukcinį ryšį tarp ankstesniųjų hipotezės patikrinimų pozityvių rezultatų ir prognozuojamo hipotezės sekančio patikrinimo rezultato. Tiesa, nuosekliai laikytis antiindukcionistinės pozicijos K. Poperis nesugeba. Jis teigia, kad pozityvūs hipotezės išbandymo rezultatai įgalina tarti, jog jos teisingumo turinys yra didesnis, negu konkuruojančios hipotezės teisingumo turinys, nepastebėdamas šios išvados indukcinio pobūdžio. Kadangi išvada apie hipotezės klaidingumo turinį irgi yra indukcinė (mes negalime patikrinti visų hipotezės sekmenų), tai reikia konstatuoti, kad artimumo tiesai sąvoka, nusakoma klaidingumo ir teisingumo turinio sąvokomis, yra svetima dedukcionistinei filosofijai. Todėl, remiantis ta sąvoka, dedukcionistinės mokslo metodo koncepcijos pagrįsti neįmanoma.

K. Poperio hipotetizmas ribojasi su skepticizmu ir agnosticizmu. Į skepticizmo aklavietę pakliūvama, „nusileidus“ iš trečiojo pasaulio į antąjį. Trečiajame pasaulyje nėra vietos abejonėms. Mat, pastarosios — ne loginės teorijų charakteristikos, o teorijas nagrinėjančio subjekto psichologinės būsenos. Tačiau realiame pažinimo procese visada dalyvauja tyrinėtojas. Pasirinkdamas savo veiklos kryptis ir būdus, jis remiasi tik tomis žiniomis, kurių teisingumu gali pasikliauti. Amžinąjį variklį konstruojančiam žmogui specialistas tik todėl pataria mesti šį bergždžią darbą, kad yra *įsitikinęs* energijos tvarumo dėsnio teisingumu, o ne todėl, kad žino, jog šis dėsnis *iki šiol* nebuvo paneigtas¹⁶. Skeptiška K. Poperio išvada, kad mes neturime teorinio pagrindo pasikliauti spėjimų ir paneigimų metodu gautais rezultatais, yra visai analogiška skeptiškai D. Hiomo išvadai apie teorinio pagrindo pasikliauti indukcinį samprotavimų rezultatais nebuvimą.

K. Poperiui galima padaryti ir daugiau priekaištų. Jis neatsižvelgia į tai, jog, norint gauti išvadas iš kokios nors teorijos, reikia nustatyti vadinamąsias pradines ir ribines sąlygas. Tas sąlygas fiksuojantys teiginiai nėra teorijos dalis, o jų teisingumu mes negalime būti tikri. Todėl teorijos artimumo tiesai sąvoką reikia pripažinti gan neapibrėžta. Be to, išvystytose teorijose aprašomos veikiau abstrakčių, idealizuotų, negu realių objektų savybės (tai kai kada pažymi ir K. Poperis), todėl, norint patikrinti tokias teorijas, reikia priimti įvairių papildomų prielaidų, be kurių teorijos tiesiogiai taikyti neįmanoma. K. Poperis sudėtingą teorijos tikrinimo, teisingumo reikšmės nustatymo procedūrą pernelyg supapras-

¹⁶ Plg. Feigl H. What Hume Might Have Said to Kant.— In: The Critical Approach to Science and Philosophy. Ed. by M. Bunge. Glencoe, Ill., 1964, p. 48.

tina, vaizduodamas ją kaip jokių problemų nesukeliančią sekmenų loginę dedukciją, po to nustatant, teisingi jie ar ne.

Kita vertus, teorijos teisingumo ir klaidingumo turinio nagrinėjimas nesiderina su svarbiausia „ankstyvojo“ K. Poperio teze, kad, nustačius bent vienos iš teorijos išvadų klaidingumą, klaidinga reikia pripažinti ir pačią teoriją. Laikantis šios tezės, patenkama į nepavydėtiną situaciją. Jeigu kokia nors teorijos išvada yra klaidinga, tai tokios teorijos artimumo tiesai laipsnio nėra ko ir ieškoti — teorija tiesiog klaidinga. Jeigu, priešingai, nė viena iš konkuruojančių teorijų T_1 ir T_2 išvadų nėra klaidinga, tai neturime galimybės įvertinti abiejų teorijų klaidingumo turinių santykius. Drauge negalime nustatyti, kuri iš konkuruojančių nefalsifikuotų teorijų (falsifikuotos teorijos „iškrenta iš konkurencijos“) yra artimesnė tiesai. O atmetus tezę apie teorijos išvadų klaidingumo tiesioginį ryšį su teorijos klaidingumu (K. Poperis pastaruoju metu linksta į šį sprendimą), griūva visa koncepcija apie spėjimus ir paneigimus kaip mokslo metodą, — koncepcija, kuri išgarsino K. Poperį ir suteikė jo mokslo filosofijai savitumo.

„Spėjimuose ir paneigimuose“ K. Poperis pabrėžė, kad mokslas ieško tiesos. Šį požiūrį sunku pripažinti nauju, nors pozityvizmo ir reliatyvizmo idėjų persmelktos Vakarų mokslo filosofijos fone D. Bomas įvertino jį kaip K. Poperio „indėlio į mokslinio tyrimo teoriją kvintesenciją“¹⁷. „Objektyviose žiniuose“ K. Poperis, siekdamas būti originalesnis, tvirtino, kad artimumas tiesai yra aiškesnis ir realistiškesnis mokslo tikslas, negu tiesa. Tačiau aiškiau nusakyti šio tikslo ir jo pasiekimo metodų jam, kaip matėme, nepavyko.

Svarbiausias K. Poperio tiesos koncepcijos trūkumas yra tas, kad loginė tiesos samprata perkeliama, be jokių išlygų ar modifikacijų, į gnoseologijos sritį. K. Poperis žiūri į tiesą metafiziškai, kaip į kažką nekintamo, pastovaus ir drauge absoliutaus. Gnoseologijoje jis laikosi pažinimo konvergencijos principo: pažinimas artėja prie (absoliučios) tiesos. Šį principą galima ir dialektiškai interpretuoti, bet K. Poperiui dialektika yra svetima. Teorija jam — *arba* teisinga, *arba* klaidinga. Tai, kad K. Poperiui viena klaidinga teorija gali būti artimesnė tiesai, negu kita klaidinga teorija, dar nereiškia, kad jis supranta tiesos santykinumo ir absoliutumo dialektiką. Nesuprasdamas dialektikos, K. Poperis negali, aišku, žiūrėti į tiesą kaip į procesą. Tik remiantis marksistine filosofija, galima sėkmingai spręsti gnoseologinę tiesos problemą.

Baigdami aptarti K. Poperio mokslo filosofiją, turime konstatuoti, kad joje yra nemaža dėmesio vertų idėjų. K. Poperis pagrįstai pabrėžia hipotezių reikšmę mokslui. Jis argumentuotai tvirtina, kad, tikrinant hipotezes, reikia ieškoti ne tiek jas patvirtinančių, kiek galinčių paneigti faktų ir kad pirmenybė teiktina drąsioms hipotezėms. K. Poperis pa-

¹⁷ *Bohm D.* On the Problem of Truth and Understanding in Science.—In: *The Critical Approach to Science and Philosophy*, p. 212.

grįštai akcentuoja kritinės diskusijos svarbą tiek specialiems mokslams, tiek filosofijai.

Tačiau bendras marksistinis K. Poperio filosofinių pažiūrų vertinimas yra neigiamas. K. Popperis neprincipingai suplaka skirtingus, dažnai priešingus filosofinius požiūrius. Jis bando suderinti *gnoseologinį* optimizmą (mūsų teorijos artėja prie tiesos) su *skepticizmu* (mes nežinome, ar mūsų teorijos yra teisingos; tikriausiai jos yra klaidingos), *tiesos korespondencijos teoriją* (mūsų teorijos atitinka ar gali atitikti objektyvios tikrovės faktus) — su *konvencionalizmu* (tai, ką mes laikome faktais, priklauso nuo susitarimo), *empirizmą* (mokslo žinių teisingumą nulemia faktai) — su *racionalizmu* (dėsnius gamtai duoda protas), *sveiko proto* požiūrį į tikrovę — su *idealistine* trečiojo pasaulio mistifikacija. K. Popperio dedukcionistinė mokslo filosofija ydinga savo eklektiškumu. Tikros, t. y. vieningos ir nuoseklios, indukcionizmo alternatyvos K. Popperiu nepavyko rasti.